

R E C E N Z J A rozprawy doktorskiej p.t.
**"Czynniki i efekty przekształceń terenów przemysłowych
w miastach województwa małopolskiego",
której autorem jest mgr Marek CIECHOWSKI**

Przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska zatytułowana "Czynniki i efekty przekształceń terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego" przygotowana została przez mgr. Marka Ciechowskiego, pod kierunkiem prof. dr. hab. Bolesława Domańskiego w Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego. Rozprawa lokuje się w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, w nurcie badawczym geografii miast. Temat rozprawy dotyczy procesu przekształceń miejskich terenów przemysłowych województwa małopolskiego. Zagadnienie jest elementem podejmowanym w studiach poświęconych procesowi rewitalizacji w miastach, rozpatrywanym w kontekście zmian ich struktury funkcjonalno-przestrzennej i społecznej.

Badania dotyczące procesu przekształceń miejskich terenów przemysłowych prowadzone na świecie mają bogate piśmiennictwo (najczęściej publikowane w języku angielskim) i są przedmiotem ożywionej dyskusji (zwłaszcza w renomowanych czasopismach naukowych) dotyczącej terminologii, metod analizy procesu, okoliczności jego przebiegu a przede wszystkim wywoływanych skutków. W Polsce w różnych domenach (m.in. urbanistyka i architektura, planowanie przestrzenne, geografia miast, antropologia miasta, kulturoznawstwo, ekonomia, socjologia) i ośrodkach naukowych także prowadzone są regularnie tego rodzaju badania.

Uwarunkowania i efekty przekształceń zdegradowanych terenów przemysłowych rozpatrywane jako element procesu rewitalizacji terenów miejskich są zagadnieniem aktualnym, mają zasięg światowy (dotyczą współczesnych miast zlokalizowanych na wszystkich, stale zamieszkałych kontynentach), zróżnicowanym kontekstowo w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Analiza przebiegu tego procesu oraz jego skutków dla kondycji miast, w odniesieniu do warunków życia mieszkańców oraz polityki zrównoważonego rozwoju, choć realizowana w kontekście globalnym już około 50 lat (w Polsce ok. 30 lat) jest wciąż wyzwaniem konceptualnym i metodologicznym. Autor wybrał zatem zagadnienie aktualne, interesujące poznawczo, kontrowersyjne w aspekcie metodologii, mające również odniesienie aplikacyjne, tym samym naukowo istotne.

Tekst pracy liczy 317 stron, a całość – wraz ze spisami i załącznikami – 434 strony numerowane. Opracowanie podzielono na 14 rozdziałów (w tym numerowane wprowadzenie i wnioski), które składają się z podrozdziałów. Spis cytowanej literatury obejmuje 372 pozycje i 19 odniesień netograficznych. W przewadze jest to literatura polska, którą uzupełniają pozycje opublikowane w innych językach: angielskim (najliczniej obecne), niemieckim oraz słowackim (pojedyncze). Wykorzystano również niepublikowane prace magisterskie znajdujące się w zasobach Zakładu

Rozwoju Regionalnego Instytutu. Dobór literatury jest poprawny, dokumentuje rozeznanie Autora w zagadnieniu, którym się zajmuje. Integralnym składnikiem pracy doktorskiej są zestawienia i załączniki, wśród których znajdujemy: listę wykorzystanych dokumentów planistycznych, wzory kwestionariuszy badań społecznych, tabele rejestrujące modele regresji logitowej.

Tytuł dysertacji: "Czynniki i efekty przekształceń terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego" jest adekwatny do treści, jej konstrukcja pozwala prześledzić tok myślenia Autora odzwierciedlony w etapach wybranego przezeń postępowania analitycznego. Wprowadzenie (1.) wyjaśnia motywy podjęcia przez Doktoranta studiów nad przekształceniami terenów przemysłowych, rozdział 2. charakteryzuje na podstawie literatury zakres podstawowych terminów, określa podłoże teoretyczne oraz omawia stan dotychczasowych dociekań realizowanych w Polsce i zagranicą.

Rozdział 3. zawiera cele pracy i hipotezy badawcze, przyjęty model koncepcyjny, zakres i wykorzystane metody oraz szcztątkową prezentację obszaru badań rozumianego jako zbiór wszystkich miast województwa małopolskiego złożony z 61 jednostek osadniczych. Autor wyjaśnia decyzję o rezygnacji z charakterystyki miast województwa małopolskiego istnieniem szczegółowego opracowania na ten temat autorstwa B. Domańskiego i A. Noworóla. Przywoływany raport opublikowany został już ponad dekadę temu (2010), wiele zamieszczonych tam informacji jest nieaktualnych. Ponadto w opracowaniu, do którego Autor się odwołuje nie znajdziemy charakterystyki struktury przestrzennej miast województwa małopolskiego w kontekście ich wielkości i genezy, co jest jednym z istotnych parametrów warunkujących procesy przekształceń terenów przemysłowych. Autorzy wspomnianego raportu mieli bowiem nieco inne zadanie – jak piszą we wstępie (str.3): *"Zrozumienie rozwoju miast i ich roli w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu wymaga analizy wszystkich wzajemnie sprzężonych funkcji, jakie spełniają ośrodki miejskie oraz relacji i powiązań między nimi a otoczeniem. Istnieje bowiem współzależność pomiędzy ekonomicznymi podstawami funkcjonowania miasta a poziomem i warunkami życia jego mieszkańców i relacjami w sieci osadniczej. Celem badania było w tej sytuacji uchwycenie: potencjału i funkcji gospodarczych miast, warunków życia w miastach oraz dostępności i jakości usług publicznych, dostępności komunikacyjnej i powiązań miast oraz delimitacja obszarów funkcjonalnych"*. Ograniczenie charakterystyki obszaru badań do informacji o liczbie mieszkańców i powierzchni badanych jednostek osadniczych (na podstawie stanu z 2016 roku – por. Tab.3.2) i pominięcie zagadnienia różnicowania cech ich struktury przestrzennej w podziale na kategorie wielkościowe (miasta małe, średnie) uważam za istotne uchybienie w pracy datowanej w 2021 roku.

Rozdział 4. poświęcono przyczynom i skutkom powstawania terenów przemysłowych w ujęciu ogólnym, kolejny (5.) przedstawia tereny przemysłowe występujące w miastach województwa małopolskiego w podziale na rodzaje, rozmieszczenie, klasyfikację oraz typologię miast opracowaną na tej podstawie.

Rozdział 6. zawiera omówienie typologii przekształceń terenów przemysłowych, następnie przedstawiono przebieg procesu i jego uczestników (rozdział 7.), dalej kierunki zagospodarowania terenów przemysłowych na badanym obszarze (rozdział 8.).

Rozdział 9. poświęcony został czynnikom przekształceń terenów przemysłowych i ich zróżnicowaniu, natomiast następny (10.) zawiera analizę statystyczną tychże. Trzy następne mieszczą kolejno: omówienie efektów przekształceń terenów przemysłowych (rozdział 11.), szanse ich przekształceń (rozdział 12.) oraz postrzeganie terenów przemysłowych i ich przekształceń przez mieszkańców i władze lokalne (rozdział 13.).

W rozdziale 14. zamieszczono wnioski, niestety nie znajdujemy tu pełnej weryfikacji hipotez badawczych sformułowanych w rozdziale 3. Wprawdzie kolejność rozdziałów jest logiczna, to jednak ich struktura czyli podział na podrozdziały jest wadą pracy z powodu rozdrobnienia tych ostatnich. Autor zapewne kierował się chęcią czytelnego wyodrębnienia poszczególnych zagadnień, które przedstawiał. Niestety w efekcie mamy do czynienia ze strukturą, w której obok podrozdziałów liczących kilka czy kilkanaście stron występują dwa podrozdziały mieszczące się na jednej stronie (por. m.in. 3.1, 3.2, 3.4.1, 3.4.2; 3.4.3, 3.4.4 ; 3.5, wymienione znajdują się między str. 53 i 57, podobnie

podrozdziały 9.2.2 i 9.2.3 oba w spisie na str. 170, czy 9.2.7. 9.3. i 9.3.1 zaliczone do str. 190). Z korzyścią dla struktury treści pracy byłoby, w mojej opinii, bardziej zwarte i syntetyczne uporządkowanie podziału rozdziałów.

Oceniając merytoryczny zakres pracy należy zaznaczyć, że Autor podjął problem istotny naukowo, a postawione zadanie zrealizował poprawnie.

Mgr Marek Ciechowski jako cel główny swojej pracy przyjął (str.41) : *"poznanie i ocena czynników oraz efektów przekształceń terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego wraz z określeniem perspektywy ich zagospodarowania."* Dodatkowo sformułował trzy cele szczegółowe w poniższym brzmieniu:

- 1) *"identyfikacja i określenie znaczenia czynników sprzyjających i utrudniających (barier) przekształcenie terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego;*
- 2) *identyfikacja i ocena efektów przekształceń terenów przemysłowych oraz ich zasięgu;*
- 3) *określenie szans zagospodarowania terenów przemysłowych wymagających przekształceń."*

W kolejnym kroku postępowania badawczego Doktorant sformułował dla poszczególnych celów hipotezy badawczej. Celowi 1) odpowiada 7 zapisów, celowi 2) przynależą 4 zapisy, natomiast dla celu 3) wskazano tylko jeden.

W tym zbiorze znajdują się sformułowania w następującym brzmieniu:

"1.1. Przekształcenie terenów przemysłowych w dużej mierze zależy od wcześniejszego zagospodarowania zakładu przemysłowego w tym m.in. jego położenia, wielkości terenów, rodzaju pozostawionych budynków, budowli oraz instalacji, infrastruktury, zanieczyszczeń terenu itp.

1.4. Przekształcenie dawnych zakładów przemysłowych zależy również od bardziej ogólnych uwarunkowań nie związanych z samym obszarem postindustrialnym w tym procesów rynkowych takich jak działanie renty gruntowej, napływ kapitału zagranicznego oraz przepisów prawnych na szczeblu krajowym i regionalnym w tym ustaw oraz dokumentów strategicznych, operacyjnych i planistycznych.

1.6. Ponowne zagospodarowanie obszarów przemysłowych uwarunkowane jest strukturą gospodarczą i społeczną w danym mieście. W ośrodkach uzależnionych gospodarczo od jednego przedsiębiorstwa (miastach monozakładowych) oraz opartych na tradycyjnych branżach przemysłowych (miastach monofunkcyjnych) proces ten postępuje w mniejszym stopniu. Skuteczna rewitalizacja będzie przede wszystkim utrudniona w miastach, które są w stanie kryzysu.

2.3. Przekształcenie terenów przemysłowych skutkuje ich włączeniem do miasta pod względem funkcjonalnym, społecznym, kulturowym i przyrodniczym.

2.4. Efektem przekształceń terenów przemysłowych jest zahamowanie zagospodarowania niezainwestowanych obszarów oraz poprawa warunków środowiskowych.

Przywołane powyżej stwierdzenia nie spełniają kryterium hipotezy naukowej ponieważ ich weryfikacja (czyli potwierdzenie lub zaprzeczenie) jest niemożliwa przy zastosowaniu podejścia naukowego, wobec użycia następujących sformułowań: *"w dużej mierze"*, *"również od bardziej ogólnych uwarunkowań"* (Autor nie precyzuje jakiego rodzaju są to uwarunkowania), *"proces ten postępuje w mniejszym stopniu"* (brakuje parametru, który jest stopniowany). Ponadto niektóre sformułowania są nieprecyzyjne, wręcz niejasne np. *"Skuteczna rewitalizacja będzie przede wszystkim utrudniona w miastach, które są w kryzysie"* - niestety nie wiemy o jaki kryzys chodzi. Zastanawia również następująca konstatacja: *"przekształcenie terenów przemysłowych skutkuje ich włączeniem do miasta (...)"*, czy należy rozumieć na tej podstawie, że wcześniej znajdowały się poza nim? Sformułowanie: *"efektem przekształceń terenów przemysłowych jest zahamowanie*

zagospodarowania niezainwestowanych obszarów (...)", również jest niejasne - nie wiemy jakie obszary Doktorant ma na myśli.

Jeżeli przyjmiemy, na podstawie zapisu celów pracy, oraz treści zaproponowanego modelu koncepcyjnego (zamieszczonego na str.45) że problemem badawczym ocenianej dysertacji jest identyfikacja czynników, cech i efektów przekształceń terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego to należy odnotować występujący brak spójności pomiędzy wskazanymi celami – interesującymi, rozległymi, niewątpliwie ważnymi poznawczo – oraz sformułowanymi hipotezami, zwłaszcza, że część z tych ostatnich nie znajduje następnie odniesienia w prowadzonych badaniach. Ponadto używanie zamiennie terminów "czynniki" i "uwarunkowania" może być mylące. Jak słusznie zauważył Jerzy Parysek w swojej pracy zatytułowanej "Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne", opublikowanej w Poznaniu w 2005 roku (str.14 i dalsze) w kontekście procesu przekształceń miasta czynniki rozwoju i uwarunkowania należy konsekwentnie traktować rozłącznie i trzeba im nadać odmienny sens logiczny. Zdaniem Paryska: *"Rozróżnienie czynników i uwarunkowań (rozwoju, zmian itp.) wydaje się szczególnie ważne w przypadku rzeczywistości społeczno-gospodarczej, której natura, a także różna, przestrzenna skala analizy, prowadzi nieuchronnie do wydzielenia różniących się od siebie kategorii oddziałujących przyczyn, a to gwarantuje lepsze i pełniejsze poznanie realnie występujących związków* (Parysek 2005 str.14).

Dobór metod badawczych został wyczerpująco omówiony w rozdziale 3.4., zamieszczono tam również charakterystykę źródeł danych wykorzystanych w pracy.

Z ogromną satysfakcją stwierdzam, że Doktorant umiejętnie posłużył się szerokim wyborem sposobów zbierania i analizy danych empirycznych właściwych dla geografii miast, począwszy od kwerendy literatury, dokumentów strategicznych, planistycznych, analizy dostępnych baz danych, poprzez inwentaryzację terenową, obserwację oraz badania społeczne. Zebrane informacje zostały następnie opracowane przy zastosowaniu różnych metod z uwzględnieniem zarówno podejścia jakościowego (wywiady, obserwacje, analiza dokumentów) jak i ilościowego (regresja liniowa i logistyczna). Prawidłowe wykorzystanie różnych metod oraz odpowiedni ich dobór do rodzaju pozyskiwanych informacji jednoznacznie dowodzi, że mgr Marek Ciechowski wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Oryginalnym osiągnięciem naukowym Doktoranta jest identyfikacja, a następnie wielowątkowa analiza przekształceń terenów przemysłowych usytuowanych w miastach województwa małopolskiego, przeprowadzona w kontekście określenia czynników i efektów tego procesu oraz ich oceny. Na tej podstawie mgr Ciechowski skonstruował autorskie zestawienie zgromadzonych informacji (wg stanu parametrów opisu w okresie prowadzonych badań), które ma nie tylko znaczenie poznawczo-naukowe, ale również praktyczne, może bowiem być wykorzystywane do analiz porównawczych prowadzonych przez władze samorządu terytorialnego przy formułowaniu polityki przestrzennej w zakresie rewitalizacji miast w jednostkach osadniczych i regionach województwa małopolskiego.

Dyskusyjne są również w mojej opinii niektóre fragmenty wniosków, które na podstawie przeprowadzonych badań sformułował mgr Marek Ciechowski. Wątpliwości budzi interpretacja uzyskanych wyników w odniesieniu do postawionych hipotez badawczych. Konstatacja zamieszczona w rozdziale 14, na str. 317: *"dokonana analiza choć potwierdzająca większość stawianych na początku pracy hipotez nie przedstawia wszystkich czynników i efektów przekształceń terenów przemysłowych"* jest niewystarczająca. Należałoby wyraźnie wskazać, które hipotezy zostały zweryfikowane pozytywnie, które negatywnie opatrując je autorskim komentarzem. Interpretacja uzyskanych wyników jest bowiem równie istotnym elementem pracy naukowej jak poznanie procesu i jego charakterystyka.

Mankamentem konkluzji jest również zbyt ogólnikowe przedstawienie zidentyfikowanych w badaniach relacji pomiędzy wielkością, rozmieszczeniem i rodzajem terenów przemysłowych a ich transformacją funkcjonalną. Rewitalizacja terenów przemysłowych jest procesem kontekstowym, występuje ściśle i wielokrotnie potwierdzona empirycznie w badaniach prowadzonych na świecie, zależność między jej przyczynami, przebiegiem i skutkami a cechami miejsca gdzie się odbywa. Doktorant w bardzo ograniczonym zakresie wiąże cechy strukturalno-funkcjonalne badanych miast z uzyskanymi wynikami charakteryzującymi przekształcenia terenów przemysłowych w nich obecnych, co jest konsekwencją przygotowania uproszczonej charakterystyki obszaru badań.

Warto byłoby również nieco więcej miejsca poświęcić w autorskim komentarzu zagadnieniu szans zagospodarowania terenów przemysłowych. Pan mgr. Marek Ciechowski odnosi się we wnioskach bezpośrednio do wyniku analizy ilościowej, nie wyjaśniając jak w jego opinii należy te szanse wykorzystać i kto powinien monitorować ów proces. Jest to aspekt niezwykle istotny, jeżeli przyjmujemy, że recenzowana rozprawa ma znaczny potencjał aplikacyjny w praktyce zarządzania procesem rewitalizacji w miastach województwa małopolskiego.

Na podstawie przedstawionych powyżej uwag i komentarzy można wskazać atuty i wady rozprawy autorstwa Pana mgr. Marka Ciechowskiego.

Zalety pracy obejmują podjęcie oryginalnego, interesującego i aktualnego zagadnienia naukowego, wieloaspektowe podejście do analizy sformułowanych problemów potwierdzające ogólną wiedzę teoretyczną w zakresie procesu rewitalizacji, a także umiejętność samodzielnej pracy naukowej. Wykonanie rzetelnych badań terenowych, pozwoliło Autorowi na zgromadzenie zbioru danych dotyczących terenów przemysłowych w województwie małopolskim, które można wykorzystać w praktyce. Ponadto dysertacja skłania do polemiki, co może stymulować rozwój dyscypliny, w obszarze której została przygotowana.

Słabości pracy polegają na niedostatkach warsztatu badawczego (konstrukcja hipotez), przygotowaniu nadmiernie uproszczonej charakterystyki obszaru badań oraz intuicyjnego formułowania części przedstawionych wniosków, które nie wynikają bezpośrednio i pośrednio z przeprowadzonych osobiście badań bądź wykorzystanych w tej pracy dokonań innych autorów. Wymienione niedociągnięcia – jak mierniam – należy przypisać niewielkiemu doświadczeniu badacza. Nie podważają one jednak wartości naukowej recenzowanej rozprawy.

Zgodnie zatem z obowiązującymi przepisami prawa (USTAWA z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm. Dz. U. z 2005 r. nr 164, poz. 1365) wyrażam przekonanie, że dysertacja mgr. Marka Ciechowskiego p.t. "Czynniki i efekty przekształceń terenów przemysłowych w miastach województwa małopolskiego", przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Bolesława Domańskiego spełnia formalne wymagania stawiane pracy doktorskiej. Proszę zatem Radę Dyscypliny Geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie o dopuszczenie Pana mgr. Marka Ciechowskiego do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Łódź, 01 listopada 2021 Sylwia Kaczyńska